

Porphirius Ardan Sophroni 1642, Juszko intercessere(?) Petrus Partheni 1650 (unita), Amphilochoi Joannicius Malachovszky 1661, Raczin Valasinowszky 1681, Mawrocordati Sochovszky, Lipniczky, Kulcsiszky, Raphael Angelus, Methodius 1687, Joannes Josephus de Camillis 1688 (unita), Petronius Kaminsky, Josephus Hodermarszky 1709, Georgius Genadius Bizanczy 1716, Simeon Stephanus Olsavszky 1733, Gabriel Georgius Blasovszky 1738, Manuel Olsavszky 1747, Joannes Bradacs 1767 (Ms. Collar in Archivo Viennensi, Nr. 458).

Станіслав Здзярський.

Із переписки П. Куліша з Галичанами 1870—71 р.

В вересневій книжці „Кіевської Старини“ з сего року подав я найбільшу частину переписки П. Куліша з В. Барвінським з 1871 р., закупленої мною разом з иншими паперами у одного львівського антикварія. Тут подаю дальшу частину тої переписки, повторяючи при тім один лист, що надрукований у „Кіев. Стар.“ з деякими помилками і пропусками.

Н. І. Лист Куліша до одного з братів Барвінських.

23 вересня 1870 Венеція.

Відписав я Вашому братові Володареві в Тарнопіль, Szlachcińce, та не весело йому буде читати мою відповідь. Проти Михайла П(одолинського) знялась у Відні буча, а при тому вражено й моє серце. Післав я до його й самий лист Михайлів. Коли хочете довідатись, що воно є, то нехай він сповістить Вас¹⁾.

Зі Львова відписано Михайлові, що „Правду“ мусили кинути, а буде Лавровський видавати по два рази на тиждень якусь „Основу“. Тоді я наказав Віденцям, щоб 100 рублів, котрі зоставив я на підмогу Правди, обернено на иншу річ, а Нечуєву нову повість, що я також їм передав, не випускали з своїх рук.

Професура — діло спасенне, та не скажу нічого, докі не довідаюсь про кондиції. Чи має тут місце прибавка пенсії ad personam,

¹⁾ Сей лист пок. М. Подолінського з д. 18 вересня 1870 р. знайшов ся також між закупленими мною паперами, але друкувати його не варто. *І. Ф.*

як водитця у нас, коли бажають залучити на службу яку незвичайну особу. Як перекликали мене в Варшаві з одного місця на друге, то впрошено було для мене прибавки до пенсії штатної *ad personam* 1800 рублів. Щеж чи може ваш уряд гварантувати мене певною суммою на такий случай, колиб або катедра руська закритась, або город перейшов у чужі руки? Опріч того, чи може або схоче Ваш університет докторувати мене, як се зробив київський університет Костомарову, приславши йому диплом доктора перед тим, як почав кликати його на катедру історії (чому, як може й Ви знаєте, помішала интрига ворожої йому партії, бо министр просвіти не таючись говорив: „Доки я министром, доти Костомаров не буде професорувати ні в одному університеті“). Оце-ж довідайтесь про ці три пункти, и коли можна річ їх виконати, то думаю, що з руської катедри можна-б тхнути здоровим духом на Вашу Галицьку молодіж.

Тим часом знаходитця один земляк з невеличкими грошима, такий, що охотитця заложити ві Львові руську друкарню. Роспочала-б вона свій захід печатаннем Святого Письма, що вже тепер доведене до кінця. Коли маєте знакового практика, то попросіть його уложити цілий проект печатні руської з однією скоропечатною машиною: скільки на що треба грошей, и якої суми на все? Чоловік сей бував на коні і під конем, об'їздив багато світу, учивсь ув університеті, людина тямуща и добрий українець. То ми-б дуже бажали, щоб він осівсь из сям'єю ві Львові. Прибуло-б там через се просвіти між Галичанами.

Не рекомендуйте листів до мене, щоб не втрачуватись [перечеркнено: дарем...] марно, а тільки франкуйте, бо и в тому невигода, що мушу росписуватись за рекомендований лист, як прийде рано поштарь, коли ще кругом усі сплять, бо ми тут живемо цілим домом. Адрес у Венецію: *Hôtel meublé à la Fenice, NN^o 27, 28, 29.*

Як писатимете до кого про мене, то означуйте моє имя тільки буквою Р., бо Галичина небезпечна для мене.

Н. 2. Лист Куліша до В. Барвінського¹⁾.

23 вересня 1870 Венеція.

Спасибі Вам, друже Володарю, за прихильний Ваш лист. Отже прийшов він серед найсумнішого часу, який зазнає нова Галичина.

Довідавшись у Відні, що Львівці зуміли встояти з Правдою на своїх ногах... дав я Іванові П. 100 р. грошей та Нечуєву нову повість, щоб він їх піддержував, як прийдеця ім круто. Про се він зараз і на-

¹⁾ Сей лист подаємо з деякими скороченнями, пропускаючи персоналії, що доторкають ся живих ще осіб. І. Ф.

писав до них. Яка в мене була думка на далі, нічого казати. Аж ось приходить до мене лист від Михайла П. и з разу освічує передо мною клоаку, де я опинивсь, думаючи, [що] за мою підмогу Русинам проти Ляхів заслужив від них дяки. Посилаю Вам сей дивний лист оригіналом.

Одержавши від Михайла П. сей лист, що посилаю, и довідавшись від Івана П., що Правда не видаватиметься, а виходитиме якась Основа, я написав Івану П., щоб він 100 рублів моїх обернув на иншу річ, не даючи з них нікому ні гультена, а Нечуєвої повісти не випускав из своїх рук. Сам же думаю тільки про те, як би вийти з клоаки, куди мене заведено, та змити з себе всякий слід її. Таку гірку мушу дати одповідь на Ваш любий лист; бо не солодкою чашею привітала мене на сей раз Галичина!

Зробіть міні ласку, коли до кого про мене писатимете, то именуєте однією буквою Р. Рекомендованих листів до мене не посылайте, бо ні для чого втрачуватись, а я тут мушу росписуватись, то з сим буває клопіт, як прийде поштарь рано, коли ще кругом селять, бо ми живемо цілим домом. Франкуйте тай годі. Адрес мій: *Hôtel meublé à la Fenice NN° 27, 28, 29.*

Чи одержали Ви мій лист из за кордона? Я просив провідати, чи не можна-б міні знайти приятного мішкання в Галичині у якого попа або шляхтича за добру плату. Була в мене думка и зазімувати в Галичині, печатаючи Св. Письмо; та вишло їхати в Венецію — через нездужання. Тепер, хвалити Бога, я поправивсь на випограді. Вашому Панотцеві, Панінатці и обом братам від серця вклоняюсь.

Н. 3. Лист Куліша до В. Барвінського.

6 ottobre 1870 Veneria.

Одержав я, друже Володарю, великий лист від брата Вашого Осипа, и зараз відписав до його, а про що — нехай він сповістить Вас, бо я не маю часу. Знайте тільки, що 600 гульденів запомоги на Правду буде Вам, як Ви бажали. Мусить правда стояти проти Ляхівського попруду на здеморалізуванне Русі через Лавровського. Нехай не вважає на ціль псевдо-Основи — повалити Слово, а б'є не те, яким робом піднялась вона до свого діла. Назвавшись Основою, кинула вона камінь на тих, що видавали Основу українську. Покі там довідаються, що се ляцький підступ до Руси, дивитимуться скрива на наших людей, а газети московські підхоплять новину и перекрутять по своєму. Опріч того, яка арrogанція в Лавровського и К-о! Узяти назву, заслужену чужими ім'я людьми, и перемінити їх правопис і мову! У 1-му числі Правди, яке

видасте, мусить бути протест Ваш. Не вважайте на те, що воюватимете ніби проти своїх людей и заводитимете (як, може, хто казатиме) уособицю. Не проти людей, а проти їх ледарства и темноти воюватимете; колиж сёго не зробили-б, то провинили-б перед рідною справою лицеприятством. Правда перш усього: сим ви одрізнитесь від псевдо-Основи (так її титулуйте в Правді, а другу Основу титулуйте „Основою українською“); бо вона почала обманом и держатиметця ім, яко газета Ляхівська під руською личиною. Число за числом перебірайте Основу Лавровського и що в їй не гаразд, виставляйте на громадський суд. Так само чинить и з Просвітою. Се Вам дасть свій колёр, и ніхто не буде користуватись Вашою заслугою перед народністю, як оце вже сягнула до неї псевдо-Основа.

Зі Львова ще не маю од Вас листа. Марки приліплюйте усі коло адресу, а то я плачу тут у друге за листи з марками, котрих не бачили Венеціане, штемплюючи листи Австрійські.

Не опасуйтесь також и того, що, воюючи з псевдо-Основою, не дасте їй повалити Слово. Повалите Ви й сами його свого часу...

Н. 4. Лист Куліша до В. Барвінського.

15 ottobre 1870.

Ні, друже Володарю, на такі книжки шкода грошей. Нехай так усе буде, як воно є.

(Для пояснення сего коротенького листочка див. N. 5).

Н. 5. Лист Куліша до Ол. Барвінського¹⁾.

(коло 20 окт. 1870).

Пише до мене брат Ваш Осип, що Вам можна (!) видавати Правду и сидючи в Бережанах (sic!). Коли так, то спишітьця з братом Вашим Володарем, тай нехай Вам Біг помагає, яж гроші зараз вишлю, скільки на почин Вам буде треба. Володар написав до мене, що ві Львові ніхто не підіймеця бути одвічальним редактором и що через се Правда мусить перестати, а рає він видавати книжки белетристичні и наукові рідчі ніж раз у місяць, з оглядом словесности. Я відписав ёму, що на такі книжки шкода грошей и що нехай усе буде так як є. Тепер же ви пишть до ёго, що самі знаєте, робить, що зможете, а в мене доволі праці без Правди: не маю часу на неї. Хіба колись опісля, як упоруюсь з иншим ділом. — Нічого ще не скажу про катедру. Се таке діло, що треба добре тай добре поміркувати.

¹⁾ Сей лист дійшов до моїх рук тільки в копії зробленій адресатом в листі до В. Барвінського з 22 10 1870 р.

Н. 6. Виривок з листу Куліша до О. Барвінського¹⁾.

(З остатніх днів вересня 1870).

(Першого жовтня — пише О. Барв. — дістав я лист від Р. такий): Щоб не журились Ви про впадок Правди, скажу, що ми ждемо Вашого переїзду до Львова, а тоді дамо Вам 600 гульденів піомоги на рік, як пише брат Ваш Володар, та й робіть с Правдою що зможете; ми-ж не мішатимемось у редакцію. Нехай собі Основа виходить, а Правда буде Правдою.

Н. 7. Лист Куліша до В. Барвінського.

21 ottobre 1870.

Брат Ваш Осип писав до мене, що Александр, другий Ваш брат, може орудувати Правдою и сидючи в Бережанах. То я написав до п. Александра, що коли на се підіймєтця, так запомогу вишлю.

Тепер прошу Вас, друже Володарю, сповістити мене, яку кавцію мусили-б Ви зложити, коли б схотіли обернути Правду на політичнє-літературню газету щотижнєву. Може-б знайшлись и на се гроші. До політичнєї часописі багато в Вас пір, а до квартальника науково-літературнєго дуже мало. Тим часом поваги набрала-б Ваша антипольська партія далеко більш, ніж найкращими беллетристичними писаннями. Коли-ж би не спромоглись Ви на одвічальнєго редактора політичнєї часописі, то мусите видавати Правду що тижня, вернувши до старого формату. На хату гроші будуть, а частий по́яв Правди сам по собі є вже діло. Українцям трудно працювати для Галицької газети, а міні дуже ніколи. Рахуйте на власну силу. Може що й надішлетця з України, може й я що напишу, щоб відперти польські претензії від Руси, та се річ не певна. Колись же люде казали: „Сила моя в немощи совершает ся“, та й робили велике діло, а воно яко свята правда перейшло й до вас у наслідде. Мужайтесь и Ви при своїй немочі. Ляхи тепер нависли над Вами, щоб вас зажерти, — не дайтесь! Узурпацію назви: Основа треба розбїрати не по юридичному. Вона мала літературню заслугу. Приймати на себе таке им'я можна тільки тому, хто-б міг піддержати те ж саме діло на його високості. Опріч того, Основа дізнала тісноти в російському абсолютизмі. Назвати Основою газету галиційську значить підводити під сюркуп роспорошених основ'ян російських. Там не розбїратимуть, як воно зробилось, а прирівняють Українців и до Ляхів, не то що до Галичан. Катков и перше кричав, що українофільство —

¹⁾ І сей виривок передаю в копії, що уміщена в листі О. Барв. до Вол. Барв. з Бережан з д. 11/10 1870.

польська інтрига. Псевдо-Основа підопре його денунціацію. Політика польська не раз так робила, що коли не можна було перетягти до свого коша Українця, то хоч упекти його перед Москвою. Лавровський зробив як раз *gwoли polityki polskiej*. Та годі вже про се.

Пришліть міні під бандеролею скільки є чисел псевдо-Основи.

Так оттака наша гадка, щоб зробити Правду політичною газетою тижневою, по 1-му аркушу на тиждень. Коли діло піде на лад, то на той рік — и два рази на тиждень. Сим тільки робом не дасте себе затерти між Ляхами та недоляшками, а беллетристикою нічого не вдієте. Відпишіть негайно, яку треба зложити кавцію и чи можебна річ виступити Вам з політичною часописею? а тим часом сповістіть про се и брата Вашого Александра: що він скаже про редакторство?

IV-го річника Правди донечатувати не треба, а лучче давати *gratis* нову Правду in 4° тим, хто пренумерував на Правду in 8°.

N 8. Відривок із листа Куліша до В. Барвінського.

29 окт. 1870.

[Початок листа пропускаємо].

Після 5 ноября н. ст. буду в Відні, визираючи моєї панії, що виїде за границю коло 1-го ноября ст. ст. Пробуду в Відні тижнів зо два. То коли писатимете, так адресуйте на им'я Ивана Пулюя, *Josephstadt, Reitergasse, N. 17*. Не надписуйте, щоб передав міні: він сам догадається, що се до мене лист, як розпечатася.

N. 9. Лист Куліша до В. Барвінського.

Окт. 30, 1870.

Спасибі Вам, друже Володарю, що сповістили мене про все доладно. Тепер я бачу, що не можна, покi що, воювати вам на папері з Ляхами та недоляшками. Підождемо трохи, а тим часом я впораюсь коло свого діла, що не дає міні тепер нічого иншого робити.

Не посилайте міні псевдо-Основи, бо я її ледачу знайду в Відні. Відпишіть туди негайно...

N. 10. Цедулка Куліша,

долучена мабуть до котрогось із повисших листів.

Проти Ляхів так треба виступати, як я сказав колись:

Нехай знають на всім світі,
Як ми погибали,
И гинучи свою правду
Кров'ю записали.

Записали — прочитають
 Неписьменні люде,
 Що з Ляхами в нас до суду¹⁾
 Єднання не буде.
 Поки Рось зовецця Россю,
 Дніпро в море ллєцця,
 Поти серце Українське
 З Ляцьким не зіллєцця.

Сі вірші, поправлені проти Досвіток (Кумейки), треба денебудь при нагоді напечатати в Правді, яко наш девиз. Ляхи строять свою історію на брехні (Люблинська унія, Кунцевич etc.), а ми на правді. То якже нам єднатись?

Треба міні знати:

- а) скільки передплатників у Правді,
- б) скільки розсилаєцця gratis.

Пішліть Подолінському п'ять примірників Йова. Він знає, по що.

Кадлубок родивсь 1160 р., а вмер 1223 р.; то можна сказати, що він писав свою літопись у XII столітті.

Н. II. Уривок листа Куліша до Галичан²⁾.

[Посилаю Тобі — пише О. Барвінський братови — копію листа п. Р., що написав міні на проєкт Данила и на думку угоди з Основою. Ось він так пише]:

Гей, стійте, діти,
 Ладү ждіте!

(Максимович, Укр. піс. 1849 Київ, ст. 85).

Правда, по програмі Тянякевича, не буде достойною молоді Русі: нема в її спорудників, ні грошей, ні людей до волі. Заведе-ж вона полемику з Основою и тільки її роздразнить, на школу деяким питанням літературним. Як буде в Вас св. Письмо, тоді можете думати и про літературний місяцевий чи тижневий орган, такий щоб поважно вас репрезентував. Основа, з самої політики своєї, певно буде з ним ладити. Програму Основі подавати ні від кого. Що зробили и що мають люде, котрі подадуть програму? Певно, Основа залишить їх без відповіді, а сим вони сами накличуть на себе зневагу. Поки що Основа робить таке діло, якого не зділили робити редактори Правди и ся її робота не коштує нікому ні одного гроша. У кого є охота писати, тому дасть вона у себе місце, якож бо, здасть ся, нікому не відмовила з дописувателів.

¹⁾ Перед сим рядком перечеркнено: Що до суду на шляхецтвом.

²⁾ Сей лист, присланий на адрес О. Барвінського, подаю з копії присланої адресатом В. Барвінському під датою 21 цвітня 1871 р.

Ми не маємо в Основою жадної солідарности, тільки-ж не можемо не похвалити її за зручність, з якою вона підхопила питання про духовенство галицьке. Коли вона буде собі консеквентна, то и в інших питаннях не стоятиме різно від партії літературної (неполітичної). Коли-ж би вона показала себе газетою лядською або дурною, то ще матимете час до протесту и реакції, а тепер треба збирати силу та робити найближче кожному діло. Така моя рада; хоч слухайте, хоч не слухайте. Я бачу добре хиби Основи и слабії її сторони, тільки-ж я при всьому тому не нападав би на неї, поки вона не зробить ся шкодливою народности руській.

Н. 12. Уривок другого листа Куліша до Галичан¹⁾.

Ваша заслуга в тому, що Ви не зробились ні Поляками ні Німцями, да в тому, що у вас в не-мужичих семях говорять по своєму, да в тому ще, що ви переховали від старосвіщини слова и вирази у нас забуті. Духа поезії в вас вибито, видушено в вас його семинарщиною та польщизною, вісталося у вас тільки чуття поезії, и тим ви так кохаетесь у Шевченку. Мавши стільки в собі добра, ви нам здаєтесь рідними братами, поцсованими в одрізненому од нас (в копії В. Барв. хибно: од вас) житті. Ми простягаємо до вас руки, щоб вас пригріти коло свого серця и вдихнути в вас живого, нескаліченого духа українського; а ви тим часом, сидівши так довго в тісноті, думаєте, що ваша клітка мусить бути и для нас взоровзором. Ваше цвірінкання не вважаємо ми за поезію і відносим його до тих стихотворних думок, які писались у нас за Сковороди, з окрасою Шевченківщини.

Се ви, Галичане, тільки пробуєте приборканих крилець, підлітаючи слідом за поетичним словом українським. Пробуйте, вимахуйте крилами вас ще и похвалитимем в особі такого недотвореного таланта, як Федькович; де-які ваші мотиви и куплети любо нам у збірничок зібрати; тільки школою вашою мусить бути школа українська, оперта не на Шев-

¹⁾ Отсе інтересне соборне послання Куліша до Галичан дійшло до мене в копії зробленій оловцем рукою В. Барвінського, без дати і мабуть також без початку та кінця, так що не знати, коли, до кого і з якої нагоди було написане. Мені здається, що нагодою до його написання був плян декого з львівської укр.-руської молодіжї і віденьських Січовиків — видати літературно-науковий альманах, розуміється, за підмогою Куліша. Але Куліш відповів неприхильно на ті запитання (див. Київская Старина, 1898, сентябрь, ст. 108), бачучи в намірі Галичан тільки охоту „необачної молодіжї до виявлення своєї недорослості під прапором українщини“. Ширшому мотивованню сеї думки був мабуть присвячений отсей лист.

ченкові, як у вас здаєця, а на етнографії, що вже й після Шевченка дала пахущий цвіт свій Марком Вовчком и Нечуєм. Сам Шевченко поти йшов у гору, поки ёго не одірвано від етнографичнёго джерела слова и чутива. Наш Гомер не Шевченко, а народ; всі жи вкупі с Шевченком ласуємось тільки останками від ёго великого пирування. Поставши з народу и во имя народу появили ми поки що невеличку, а про те суцільню, самостійну літературу, и для самої її поваги не мусимо приймати того, що ви вдержуєте від старовини (етимологія), або що ви примудруєте середнёго між етимологією и фонетикою. Коли-ж ви стоїте за свої особини, то сим виявляєте узкість своєї тенденції. Ми хочемо, щоб нас читала не одна Україна, а також и Галичина, чого й доказуємо не одним Шевченком, а ви бажаєте писати для своєї Галичини. Наш народ, яко нива неписьменного слова — від Есмані по Карпати, а ваш — тільки від границі по Карпати. Читати нас у Галичині будуть и мусять, хоч би ми не прийняли нічогісінько з вашого смаку; а вас тільки тоді читатимуть на Україні, коли ви приймете смак український, піднявшись вище Головащини, Дідищини и всієї нової галичанщини.

Вам Галичанам дорогі ваші літературні традиції тим, що ви не зрозуміли ще народу яко пригніченої давнюю інтелігенцією истоти. Шануючи ті традиції ви шануєте те панство, що назвало народом себе, окроме від великої маси, так само як Ляхи втворили з себе *naród szlachecki*. Ваші попи лютують, що пнення: Мусій, Оврам etc. перероблені в Библиї. Се лютує панство, що всяк хоче відособитись від мужика. У нас інтелігенція вже перестала гордувати народніми назвами святих и хрещених. Ви пасете задню и впинаєтесь так як шляхта впиналась проти козацтва. Се лядський дух отруїв ваші думки и чуття, той дух, що й на Україні втворив помосковлене панство. Проти сёго духа встала наша словесність, и куди-б ми її ні перенесли, всюди вона, у великій и малій речі, ёго воюватиме. Хоч би нашої Библиї не куплено в Галичині и десяти примірників, то нам байдуже: вона своє діло зробить на тому ґрунті, що не заріє ляцькою зіноваттю; а з тих простих, без книжних передсудів людей, виростуть діти и цвістимуть чистим розумом и серцем на могилах Ільницьких, Огоновських et tutti quanti. Ото-ж и будуть люде, про котрих написано: оправдаєця премудрость от чад своїх; а ваші розумники — чада схолястичнієї шляхетщини, а не премудрости того народу, що сказав велике слово: у город по гроші, а в село по розум.

Ваша словесність буде наслідям самої бібліографії поти, поки Галичина не зіллєця духом своїм з Україною в єдине тіло.

Отсе „послание“ — можна сказати, остатнє слово Куліша в його дружніх зносинах з Галичанами, найліпша характеристика тих зносин і їх провідних думок.

Читаючи ті листи ми бачимо, яка маса непорозумінь і неясности лежала в основі зносин Галичан з Кулішем. Куліш приступив до тих зносин не знаючи Галичини, її історії і тогочасного стану, її інтелігенції, потреб і бажань. Він, уважаючи себе по смерті Шевченка першим українським поетом, критиком, писателем, ученим, хотів тільки одного — подати Галичанам свої думки, тоді вже значно здіскредитовані в Росії. Та на лихо своє він був чоловік занадто вразливий, мав занадто мало твердих і вироблених думок, щоб не збити ся з дороги в тім чорторії суперечностей, яким була тодішня галицька Русь. І ось уже в тій маленькій частині його переписки, яка дійшла до моїх рук, ми бачимо значне хитанє його поглядів. Візьміть його відносини до „Основи“. Спершу він не знаходить досить сильних слів, щоб вилаяти її, а за пару місяців осідає на думці, що се не вадить нічого, коли вона буде одинокою речницею поглядів народньої партії і радить молодим опозиціоністам не дразнити її. Мовляв: коли вона заведе справу зовсім у болото, аж тоді буде час протестувати.

Наївними до сьмішного мусять видати ся сьогодні Кулішеві слова, що переклад Сьвятого Письма — найважнійша справа, важнійша від усього иньшого і що тільки маючи Сьвяте Письмо Українці можуть думати про якісь иньші видавництва. Можемо догадувати ся, що люди такі наскрізь практичні, як брати Барвінські, силкували ся вияснити Кулішеви, що в Галичині є деякі більше наглі та пекучі потреби і що виданий Кулішем переклад для Галичан не принесе зовсім ніякого пожитку вже хоч би для того, що галицькі дяки та псалтирники далеко легше розуміють церковний текст сьв. Письма, ніж той його переклад. Від таких аргументів Куліш закривав ся містичною фразою: а хоч би могого перекладу розійшло ся лише десять примірників, то все таки він своє зробить. Як зробить? — се Кулішеви байдуже.

Що галицькі інтелігенти, з якими Куліш завів знайомість, не дуже йому подобались, а їх компанія иноді видавалась йому „кльоакою“, се можна зрозуміти. Але на жаль у самого Куліша було за мало духових засобів, щоб похнути тих інтелігентів до якогось морального відродження, а його містичне народництво, оте величанє темних, неписьменних народніх мас могло напів освіченим Галичанам піддати радше погорду, ніж любов до просьвіти і цивілізаційної праці.

Приходячи до Галичан з антипольськими і козаколюбними поглядами, висловлюваними в „Оснoві“ Куліш з разу немов попав у тон тої польсько-руської суперечки, що йшла тоді в Галичині. Але його нехить

до Поляків була книжкова, вичитана з літописей і актів XVI—XVII в., а не була виразом ніяких пекучих сучасних інтересів і кривд. От тим то швидко з тих самих актів він зумів вислати і щось зовсім противне — горячу прихильність до польської шляхти XVI—XVII в. як до „строїтелів“ і страшну ворожнечу до козацтва як до „руїників“. І от десять літ по написаню памятної „девізи“: „Поки Рось зовецця Россю“ і т. д. Куліш являється в Галичині як апостол — польсько-руської згоди, являється з таким самим дитинячим незнанем галицьких обставин, в ту саму пору, коли Поляки підкладали під розвій руської народности в Галичині такі капітальні міни, як Змартвихвстанців і єзуїтську реформу монастирів.

Іван Франко.

